

hogy Rousseaut csodálnunk és szánnunk kell, mi is teljesen egyetérthetünk. Míg Rousseau elmezavarát elismeri s pl. Hume-mal szemben való magaviseletét teljesen az ő rovására írja, vagyis Hume-ot Rousseaunak ellene való föllépéséig ártatlannak tekinti, a Mme Macdonald nagy zajt csapott fölfedezését értéktelennek nyilvánítja (ugyan ki fog ma Rousseau megítélésénél a d'Épinay-né emlékiratai nyomán elindulni?) s a Rousseau ellen szőtt állítólagos összeesküvést is légből kapott fölvetésnek nevezi és Grimmet, Diderot-t melegen védelmezi. Tüzetesen szól Rousseau vallásos fejlődéséről s ebbeli előadását teljes megértés, elfogulatlanság és helyes méltatás jellemzi; szép a *Vallomások* fejtegetése is, ellenben az *Emil* ismertetése kissé sovány, több benne a vitakozás, mint az elemzés és bírálat. A Môtiers-ben töltött 3 esztendőről szóló fejezet Rousseau ekkori élményeinek több fontos pontját hallgatással mellőzi, így mit sem szól a budai Sauttersheimmal, a berni Bondeli Juliával, a zürichiekkel, a korzikaiakkal való összeköttetéseiről, Rey látogatásáról, az aixi fürdőbe tervezett kirándulásáról, Württemberg hereggl való összeköttetéséről stb. Hátrahagyott művei közül egy szóval sem méltatja, sőt nem is említi *Botanikai leveleit* és *Botanikai szótárát*; a *Zenei Szótárnak*, valamint *Levelezésének* összefoglaló méltatása is hiányzik, pedig egy ilyen nagyterjedelmű, csaknem 1200, nagy 8-rét lapra terjedő életrajznak élete minden jelentősebb mozzanatát, irodalmi munkássága minden fontosabb alkotását föl kellene ölelnie.

De e kis szépségfoltok, valamint itt-ott előforduló kisebb ellenmondásai, illetőleg tolhíbai nem ronthatják le a nagy mű érdemét; ez a tartalmas, mélyenjáró, szépen kidolgozott munka a Rousseau-irodalomnak kiváló gazdagodását jelenti, általa Franciaország végre méltó Rousseau-életrajzhoz jutott.

A harmadik nagyszabású mű Masson fribourgi egyetemi tanárnak Rousseau vallásáról (La religion de Rousseau) írt háromkötetes, nagyon értékes doktori dolgozata, s „A szavojai vikárius hitvallásának” ugyancsak Masson által szerkesz-

tett kritikai kiadása bevezetéssel, jegyzetekkel, amelyet az *Annales* a francia kritika csodálatraméltó monumentumának nevez, — tehát a Rousseau vallásos felfogásáról, vallásos fejlődéséről, vallásos megnyilatkozásairól négy kötet munka. Ha tudjuk, hogy Fribourg szigorú kath. felfogású egyetem s Masson mint ennek tanára vállalkozott hőse genfi kálvinista hitvallásban gyökeredző, nagyon is szabad szellemű vallásos felfogásának ismertetésére és méltatására, s ha számba vesszük, hogy hosszú és tüzetes vizsgálat után arra a végső eredményre jut, hogy a XVIII. század hitetlen filozófiája elleni reakció, a XIX. század elején megindult vallásos restauráció *Emil*-ben, a *Szavojai vikárius hitvallásában* szólal meg először s innen indul el diadalmas útjára: Masson művét nem fogjuk eléggé magasra értékelhetni. Masson 1916 tavaszán a harctéren esett el s a Sorbonne egy hóval utóbb, ünnepség keretében, e nagyszabású műve alapján, summa cum laude doktorrá avatta.

Az *Annales*, melynek 13 kötetében mélyreható, finom tanulmányok érdekes, új adalékokkal és szellemes kritikákkal váltakoznak, ma is elsőrendű szellemi csemegéi nemcsak a nagy író és gondolkodó tisztelőinek, hanem az irodalmi eszmék és értékek minden megbecsülőjének. Sajnos, mind nehezebben tudunk hozzájuk jutni.

Rác Lajos.

Wilde Oszkár és a mai olvasóközönség. (Oscar Wilde: 1. *Az eszményi férj*. Színjáték. Fordította Hevesi Sándor. — 2. *A boldog herceg és más mesék*. Költemények prózában. Ford. Bálint Lajos. — 3—4. *Dorian Gray arcképe*. Ford. Kosztolányi Dezső. Két kötet. — 5. *Lord Arthur Savile bűne*. Ford. Bálint Lajos. *A cantervillei kísértet*. Ford. Király György.) — A *Genius* könyvkiadóvállalat „miniatűr-sorozatában” Wilde Oszkár összes műveinek magyar fordítását kapjuk. A kiadócég 1922-iki prospektusa tíz kötetecskéről számol be s ezek közül a fentjelzett öt darab került újabban kezünkbe.

E csinos, sőt kecses zsebkiadás csak olyan műveket ölelhet fel stílszerűen, amelyekben a szerző aránylag szűk helyen birkózik meg

a művészeti hatás föltételeivel, tehát amelyek a szépség tipikus alkotó elemei közül a *kellem* körébe tartozókkal ékeskednek: nyomda-technikai és esztétikai értelemben egyaránt *csecsebecsék*.

Wilde Oszkár művei nagyon jól beleillenek ebbe a kategóriába. A *Dorian Gray* kivételével igazi „miniatűr”-ök s mindegyiknél — a Dorian Gray-t sem véve ki —, annyira az *artistikum* szempontjában mérül ki úgyszólván az egész alkotás lényege, értéke, hatása, sőt létjoga, hogy az ilyen olvasmányoknál a külső kiállítás választékosságát is szinte elegendhetetlen követelménynek érezzük. Tudvalevő, hogy az efféle követelményeket maga Wilde mennyire átvitte a saját életének egész berendezésmódjára is. Az ő írói egyénisége az „élet fejedelmé”-nek pompás jelmezében kápráztatja egy ideig a közvélemény szemét; élete volt talán a legsikerültebb *diszkiadása* a költészetben is érvényesülő *artistikus* hajlamoknál —, míg aztán el nem következik e díszes képsorozatban egy váratlan, borzalmas, utolsó illusztráció, mely az élet fejedelmének bíborpalástja helyett a fegyház rabjainak daróköntösét borítja a világ legszörnyűbben meglakolt költőjére.

„En szimbólikus vonatkozásban voltam korom művészetével és kultúrájával”, írja Wilde a börtönben. ... Ha *most* láthatna, mennyire igazat mondott akkor! A mai civilizált egész emberiség állapota: világtörténelmi méretekbe kivetített Wilde-kariér; a művészet és kultúra lát-szólag fejedelmi szépségű, de fertőzött vérű, elbizakodott emberfajtáját a Végzet verdiktje mindenestől letaszította az erkölcsi bukás szépségébe... csak azt volna jó tudni, vajjon ez az emberiség mikor jut el a megtérésnek, a vezeklő önismertetnek arra a fokára, amelyen az ő „szimbóluma”, Wilde Oszkár megírta a *De profundis*-t: „...Az istenek majdnem mindent megadtak nekem. De én szételen, érzéki kényelemben ringatódtam. *Flaneur* voltam, világfi, divathős... Tököz-lőja lettem lángszemnek, különös örömet okozott nekem örök ifjúságom elpazarlása. Megúntam a magasságokat s új szenciációkat keresni hidegvérrel leszálltam a mélységbe. Ami a gondolatok körében a para-

doxon, az volt nekem a szenvedélyek körében a perverzitás. A vágyam végre betegség, vagy örület volt, vagy talán mindkettő. A mások életével nem törődtem... Tudtomon kívül nem voltam többé lelkennek vezére. Engedtem, hogy a gyönyör uralkodjék rajtam. A vége rettenetes gyalázat volt. Most csak egy dolog van a számomra hátra: tökéletes alázat...”

No, ennyire még nem vagyunk. A mai emberiség mindenre inkább gondol, mint bűnbánatra. Gyarló szeme nem veszi észre, hogy testének divatos öltözete alatt milyen megbélyegzett fegyencruha takarja a lelkét. Sőt! a „mélységből” nem vezeklő zsolozsma hangzik, hanem roppant tömegekben tolonganak egész társadalmi rétegek a kultúr-igényeknek azon magaslatai felé, melyekről a világkatasztrófa az eddigi lakók többségét könyörtelenül lesodorta. Az „élet fejedelmeinek” micsoda új típusai kezdenek jelentkezni! Hogy áll rajtuk az ezrekbe, milliókba kerülő palást! Mily szívesen nyitnák meg ezek pénzeszsákjaikat, hogy aranyaikon egy kis valódi *artistikumot* vásárolhatnának! A Wilde költészetének eszmekörénél szemképráztatóbb és kíváncsatosabb iskolát keresve sem találhatnának ezek; eleinte persze meglehetősen nehézfejúeknek és esetlenekek fognak bizonyulni ezen a tanfolyamon, de jövője mégsem lehet itt másnak, csak nekik, mert a Wilde-féle eszmevilág elengedhetetlen kerete és talapzata az anyagi jólét, mely vagy *artistikus* összhangban, vagy egyelőre kómiikus el-lentétben van az illető emberek lelki életével.

E gazdagsággal megáldott vagy megvert társadalmi környezet világában jár-kél, szemlélődik és szellemeskedik írónk, de voltaképpen nem egyszinten mozog velük, hanem felülről nézi őket, olyan magasról, hogy onnan majdnem egyforma kicsinynek látszik a *jó* és *rossz*, az *igaz* és *nem igaz* szempontja. Ezeket a szempontokat tüntetőleg jelenti ki Wilde magára nézve közömböseknék s hangoztatja, hogy ő egyetlenegy szempontból nézi és értékeli az életet: a *szépség* szempontjából. Azonban a *szép*, *jó* és *igaz* szempontjait nem olyan könnyű ám szigorúan elkülöníteni egymástól,

még azon a fölényes magaslaton sem, amelyen Wilde trónol. Mindenesetre olyan finom érzék és olyan mohó ismeretszomj jellemzi az ő szépség-kultuszát, fejtegetései és ötletei olyan szípkormányzó elmééről tanúskodnak, hogy Wilde mindig a legszellemesebb írók közé fog tartozni. De éppen rendkívüli eszesége teszi tudatossá rá nézve a korabeli egész társadalmi rendnek a fenyegető válságát; ezért tudott az ő világnézete igazán szimbólumává válni a világháború előtti kultúrának. A Wilde-féle gazdag kedély belső törtségeknek a lényege: az a tudat, hogy egy kifinomodott esztéta-lélek teljes mértékben rászorul összes kényelmi vívmányaira annak a kapitalista jólétnek, melyet egyébként szépség-ellenes eredetű és céljaiért, felháborító eszközeiért kénytelen megvetéssel nézni; még ha kibékülne is ezekkel az árnyoldalakkal, akkor is kénytelen érezni (hamarább, mint a közönséges emberek), hogy az ilyen öntudatlanul végtelen felé sodródó társadalmi berendezettség talapzata alatt vulkánikus morajlás nyugtalankodik. Mintha látnók Wilde-ot, amint orrát befogva menekül a társadalmi butaságok és rútságok elől fel a közömbösségig fölényes világnézet dialektikájának a torony-szobájába, de aztán onnan jóformán egyebet sem tesz, mint a szikrázó rakéták és robbanó petárdák zápor-ésőjével mállasztja a fundamentumát annak az egész építménynek, melynek a tetejében ő és a hozzá hasonló kevesek szívják a legdifferenciáltabb esztétikum ritkult levegőjét.

Ezeket az apró, de gyilkos rakétákban elsősorban az ő ú. n. *meséit* kell értenünk (egyik ilyen meséjének éppen a címe is: *A jeles rakéta*). Látszólag csak „rakéták”, szétpukkanó és szemkápráztató tűzijátékok, de voltaképpen többek ennél: rendkívül ügyes bombamerényletek társadalmi életünknek egy-egy beteg oldala ellen. Az író lelkenek törtsége itt egyik főforrásává válik az artisztikumnak, a művészeti hatásnak, a szívárványos színjátszás szépségének: van valami megkapó ellentét a civilizált társadalom leg-*raffináltabb*, legkiábrándultabb, legmodernebb ötlet-virtuozának egyénisége és a költői műfajok leg-

naivabbja: a „mese” között. Wilde erős tudatossággal, egy kissé talán nagyon is buzgón imitálja a népmesék modorát, belenyúl ezeknek a képzeletvilágába, átveszi legkedvesebb témáikat, megszemélyesíti a természet élő és élettelen tárgyait, alkalmazza a mesei kompozíció hagyományos hármas tagozódásait stb. De ezek a kiszámított igénytelenséggel elmondott mesék voltaképpen kegyetlen bírálótok a civilizált emberi társadalom sok súlyos szervi bajáról: a kizsákmányoló önzésről, a rövidlátó elbizakodottságról, az egymás ellen küzdő előítéletek egyforma ostobaságáról, az emberek képmutatásáról, a legszentebb eszmék lealjasításáról stb. (A fent 2. sz. alatt említett kötetben ilyenek: *A boldog herceg*, *A csalogány és a rózsza*, *Az önző óriás*, *Az odaadó barát*, *A jeles rakéta*; *Költemények prózában*.) Hiába mondja tehát Wilde a *Dorian Gray* előszavában, hogy nincs se erkölcsös, se erkölstelenség könyv, s hogy minden művészet haszon nélkül való... ezeknek a kis meséknek erkölcsi célzata félreismerhetetlen s gyakorlati hasznuk — azt mondhatni — félelmetesen nyilvánvaló, és pedig legfélelmetesebb arra a társadalmi rétegre nézve, amelynek legtöbb veszténivalója van egy nagy robbanás esetén. Wilde itt a szegény, elnyomott jók és igazak érdekében döngeti a fennálló társadalmi rend falát, de ő sýnylené meg legjobban — nemcsak anyagi értelemben — ha a kultúra exkluzív javait hirtelen szétosztának a roppant embermilliók között.

Enemű írásaiban tehát Wilde nála szokatlan dolgot művel: határozottan állást foglal, és pedig erkölcsi irányban. Hanem meg is únja hamar az efféle didaktikus szerepet, egy kissé mintha röstelkednék is miatta, hiszen ez a szerep olyanformát jelent, hogy az író néhány lépéssel lejjebb jött fölényes páholyából az emberi élet tülekedései felé. Ezekben a mesékben — még ha a pesszimizmus leple alatt is — ott sugárik valami a *hit* éltető melegéből... már pedig az ilyesmi igazán nem volt *fashionable* a Wilde-korszak társadalma szerint.

Nem is ez az, amit Wilde Oszkár neve a köztudatban jelent, hanem az a „mentalitás”, amely az ő drá-

máiban s hosszabb lélekzetű elbeszéléseiben tükröződik. Ezek azok a munkák, amelyekben már többnyire nem küzdőfél az író, hanem csak páholybeli nézője azoknak a békaegér-harcoknak, melyeket oly nagy kedvvel idéz fel az emberi vélemények (= előítéletek) között. Ő maga nem avatkozik bele a bonyodalomba — a drámai műfaj ezt nem is engedné meg (vagy ez a tilalom is csak előítélet?) —, hanem képviselteti magát egy-egy olyan költött alakkal, akinek a flegmatikus fölényű modorában megbízhatik. Hogy csak a fent jelzett művekből említsek példát, ilyen szócsove, ilyen alteregója az írónak *Az eszményi férj* c. drámában Lord Goring, a *Dorian Gray arcképe* c. regényben Lord Henry Wotton. Ez a típus a Wilde-tanfolyam reklámalakja, főattrakciója. Voltaképpen romantikus hős: blazirt kedélyű, mindentől kiábrándult, a civilizáció szellemével meghasonlott kivételes egyéniség... de a „század vége” (s az új század eleje) a romantikus hőstípusból is csak korcs-példányokat termelt, a Goring és Wotton lordok nem viszik kenyérfőtörésre a dolgot, a romantikus kór: a *dégout de la vie* — életundor — az unalom egy nemévé korcsosulva, az ő szervezetük számára olyanféle méreggő szelidül, mint — mondjuk — a nikotin, meg sem tudnának élni nélküle; mélységesen lenézik ugyan ők is — akárcsak a romantikus póz hősei — az ú. n. művelt életmód ezerféle banalitását, de nem vonják ki magukat belőle, hűségesen velük robotolnak a lenézett milliomos filiszterekkel, mert hát különben hol helyezhetnék el fölényes egyéniségük bugyborékoló szellemességét? Ahogy mondani szokás: igazi „pihent ész” tornázik bennük, nem azért tesz szilaj bakugrásokat és kecses fordulatokat, hogy valami célt elérjen velük, csak tornázik az ötletek folyóülemlett energiájának nyilvánulásáig. De néha ez a tornázás sem egészen „becsületes”, inkább csak bűvészet, a mutatvány nem olyan nehéz, amilyennek látszik; ilyenkor nem a magasabb intelligenciájú olvasók tapsolnak (akik különben szintén tudják méltányolni Wilde ötleteit), hanem azok, akik egy-egy nyakatekert aforizmára úgy vetik rá magukat, mint

koldus az eldobott szivarvégre. A szofizmának olyan áradata zuhog e Wilde-szócsovekből (Goring et Comp.), hogy abban nemcsak a nyárspolgári korlátolttság kezd fuldadozni, hanem gyakran magának a szofizmának a lelke is. Goring lordtól azt kérdezi egyszer az apja: „Te mindig érted, amit mondasz?” Goring így felel: „Igen, atyám, ha nagyon odafigyelek”, s ebben különbözik Goring az ő rajongó olvasóitól, akik őt a legerőlködőbb figyelemmel sem értik ugyan meg sokhelyütt, de mennél kevésbé értik, annál hangosabban tapsolnak. („Olyan szép, hogy nem értek belőle semmit!”) A Wilde-tanfolyamnak Magyarországon is igen sok rajongó tanítványa volt a háború előtt, fél-analfabétáktól a kezdő és haladó intellektuelekig. Ezek nem a Wilde nagy tudását és sziporkázó szellemességét igyekeztek elsajátítani, inkább csak a Goring-pózt, a drága zsöllyében artistikusan unatkozó világmegevetést, a józan logikának logikai úton való kivégzését. Hát még vajjon azok, akik a vagyoni eltolódások által ezután rekrutálódnak a mostani fordításokban megújuló Wilde-kurzus számára! No de ha Goringok nem lesznek is belőlük, hát lesznek olyan egyéniségek, amilyenek a Goringok mellett szerepelnek Wilde műveiben.

El kell azonban ismernünk, hogy Wilde e műveiben nemcsak szofizmak és paradoxonok vannak, hanem van igazi költőiség is. A szerző világnézetének főtebb említett belső törtsége nem csupán paradoxonokban jut kifejezésre, hanem a regényírói technikának egy meglehetősen hálás fogása is sarjadt ki belőle, olyasvalami, amire már meséinél is céloztunk. T. i. Wilde, a legszkeptikusabb modern író, regényeinek és novelláinak a cselekvényébe szeret belevegyíteni egy kis „csodás elemet”, vagyis a motiváció terén rendszerint juttatni szokott a naiv, gyermekieteg hitnek is egy melléklépcsőt, melyen ez be-beosonhat a londoni *haute volée* életének prózai valóságába. A *Dorian Gray* jellemének és arcképének párhuzamos átalakulása nagy művészettel alkalmazott misztikum, mely Balzac-hatást sejtet, de Wilde-on át vált kapós témává nálunk is. A misztikumnak és a jelenkor hitetlenségé-

nek legmerészebb és leghatásosabb ötvénye *A cantervillei kísértet* c. novella; a *groteszk* jelző illik rá, de a szó legmélyebb, legmegkapóbb értelmében; a kísértetek hitelvesztettsége a modern felvilágosodottság napvilágánál: pusztán kómikai téma a nyárspolgári együgyű elbizakodottság számára, de Wilde, aki a „felvilágosodottság“ kérdését is kiábrándultan tudja nézni: művészileg ad az egész mögé melan-kólikus háttérrel.

Ami végül magát a fordítás munkáját illeti, elismerjük róla, hogy kibírja a kritikát, bár a kötetek végén olvasható reklám-szózatot, mely szerint „az eredetiek minden szépségét visszaadó fordítások“ ezek, — erősen eufuisztikus frázisnak kell minősítenünk. A Kosztolányi Dezső fordítása hivatott író munkája. A

Hevesi Sándoréban már bizony nem egyszer ellaposodik Wilde artisztikus prózája; mikor Chiltern Róbert alsóházi képviselő így szellemeskedik: „Mindent elkövetünk, hogy mi a nemzet drága idejét pocsékoljuk...“, szinte szeretne elbujni a *mi* névmás, annyira fölöslegesnek érzi magát. Mrs Cheveley: „...Akik még harmincon alul vagyunk, vagy annak mondjuk magunkat...“; azt hiszem, Wilde bedugta volna a fülét az ilyen pongyola beszéd hallatára. Bálint Lajos fordítása sem külön; „igazsággal választottál“ (= jól, helyesen választottál); „volt ugyan egyszer, hogy úgy látta“; „mind egész nyáron“ (= az egész nyáron) stb., az efféle stiláris ügyetlenség gyakori nála.

Zsigmond Ferenc.